

İKİNCİ KISIM
İBADET VE TAATLA İLGİLİ EMİR VE YASAKLARDAKİ
HİKMETLER

TEMİZLİK
(Taharet)

"Allah
temizlenenleri sever"
(Tevbe : 108)

Temizlik, en büyük ibadet olan namazın asla vazgeçilmeyen bir şartıdır. İslamda temizlik; biri beden, diğeri ruh temizliği olmak üzere iki türdür. Bütün emir ve yasakların esas maksadı kalb tasfiyesi ve ruh teziyeyesidir. Ruh temizliği olmadan ruh sağlığı mümkün değildir. Şeytan, nefis ve aşağı arzular tarafından kirletilen ruh, kendisine bulaşan kir ve pastan arındırılmadan hiç bir kimse insanlığın sırrını kavrayamaz. Kin, nefret, hırs, tamah, hased, bencillik, menfaatperestlik gibi kötü huylar insanın manevi gerçekleri görmesini engelleyen perdelerdir. Bu gibi kötü huylara sahip olan kişiler, ne kadar bilgili olurlarsa olsunlar gerçekleri göremezler. Maddeden, nefsten ve şeytandan gelen kir ve pastan gö-nüllerini arındırmadıkça hakikate eremezler. İbadetle tasfiye edilmeyen ve güzel huylarla cilalanmayan bir kalbte manevi ve ilahi gerçekler tecelli etmez.

İslamda asl olan ruh temizliğidir, beden temizliği ise bunun vazgeçilmez vasıtasıdır. Bu vasıta olmadan bu gayeye varılmaz, ama gayeye vardiırmayan vasıttan da maksad hasıl olmaz. Bir hadiste : *Evinizin önünden akan bir nehir olsa da günde beş defa bu nehirde yıkanırsanız, üzerinizde kirden pastan eser kalır mı hiç? İşte beş vakit namaz da böyledir, günahları siler süpürür* (70) buyurulmuştur. Yani namaz insanın ruhunu yıkar, kalbini saf, arı ve pāk bir hāle getirir. Kur'an'da : *"Hiç şüphe yok ki namaz arsızlığa ve çirkin işlere engel olur"* (71)

70) Müslim, Mesacid, 51, Buhari, Merakıt, 6.
71) Ankebut, 45.

buyurulmuştur. Aynı şekilde oruç, zekat, hac ve kurban gibi ibadetler ve tüm ahlāk kaideleri de ruhu temizlemenin ve kalbi arındırmanın vasıtalarıdır. Hak Teāla : *"Allah sizi temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister"* (72) buyurmuştur. Diğer bir ayette : Kāfirlerden söz ederken : *"Allah onların kalblerini temizlemeyi dilememiştir"* (73) buyurur. Demek ki Allah insanların gö-nüllerini arı ve duru hale getirmekte ancak inkārcı ve sahtekārların kalblerini temizlememektedir. Beden pislikten temizlenmedikçe organlar gūnahtan temizlenmez, organlar gūnahtan temizlenmedikçe kalb kötü huylardan arındırılmaz, kalb kötü huylardan tasfiye edilmedikçe ruh masivādan temizlenemez. Onun için bu dört çeşit temizliğe aynı derecede ve şiddetle ihtiyaç vardır. Nitekim ilerde bahsedilecektir.

Beden temizliği de iki türdür. Biri hükmen temizliktir : Gusul, abdest ve teyemmüm gibi. Değeri de hakiki maddi temizliktir. Kirli ve pis şeylerden temizlenmek gibi.

Maddi ve Bedenî Temizlik :

Beden, elbise, mesken ve çevre temizliğine, maddi temizlik diyoruz. Belli aralıklarla vücudu yıkamak, tırnakları kesmek, baş ve yüzdeki saç ve sakalı düzene koymak, etek ve koltuk altındaki kılları almak, sūnnet olmak ve göbek kesmek bedenle ilgili başlıca temizlik şekilleridir. Elbise, mesken, ev eşyası, bilhassa mutfak eşyası, mefruşat, yatak gibi şeylerin temiz tutulması, köy-kent, mahalle, sokak, yol, cadde, işyeri, arazi, hava, tabiat, deniz ve akarsular gibi şeylerle ilgili temizlik de çevre temizliğine dahildir. Bu gibi şeylerin temiz ve bakımlı tutulması için gösterilen dikkat ve hassasiyete nezafet denilmektedir. Nezāfet imandandır, din nezāfet üzerine bina kılınmıştır. Allah temizdir temizleri sever. nezafete verdiği ehemmiyet sebebiyledir ki Rasulullah tarak, ayna bulundurur ve güzel koku kullanmayı ihmal etmezlerdi. Maddi temizliğin dine, cana, akla, nesle ve mala faydası vardır. Dinçe maddi temizlik zaruri olduğu içindir ki namaz ve tavaf gibi ibadetlerden evvel taharet farz kılınmış ve taharetsiz yapılan ibadetler makbul ve muteber sayılmamıştır. Temizlik can ve hayat için de zaruridir. Pislik, bazan ölümle sonuçlanan, çoğu kere bedeni güçsüz bırakan bir çok hastalığın sebebidir. İnsanların insanlara faydalı olan hayvanların salgın hastalıklar ve kıranla karşı karşıya gelmelerinin sebebi de pisliktir. Pis ve hasta bir bedendeki kafa doğru dürüst düşünemez, Hasta cılız ve arık bir neslin zürriyeti de sağlıksız olur. Pislik mal ziyanına yol açar, bitkilerin ve hayvanların sıhhatli bir şekilde neşvünema bulmalarına engel olur. Mikroplar,

72) Maide, 6.
73) Maide, 41.

Ankara İlahiyat
Feyzi KAPCAN

insanların gıdasına ortak olduklarından pislik bereketsizliğin de kaynağı olur. Zenginliğin bir kaynağı da temizliktir. Pislik ise yokluk ve yoksulluk sebebidir. Hadiste : "Temizlik imanın yarısıdır" (74) buyurulmuş olmasının sebebi budur. İslâm'da ağaç dikmenin teşvik edilmesinin, dikilen ağaçların ve ormanların yok edilmemesinin, yaş kesenin baş kesmiş sayılmasının sebebi de yeşilliğin temizlik bakımından taşıdığı önemdir. Bundan dolayı Hz. Peygamber yeşili severdi.

Temizlik vasıtası olan pek çok şey vardır. Her an ciğerlerimize aldığımız hava ile kanımızı temizlemekteyiz. Bu çeşit bir temizliği tabii ve insiyâki olarak yapmayan hiç bir canlı yoktur. Bu temizlik yaşamının ve var olmanın ilk ve temel şartıdır. Umumiyetle temizlik aracı şudur. Onun için Allah Teala : "Sizi temizlemek için gökten üzerinize su indirmektedir." (75) "Sema-dan tertemiz bir su indirmişizdir." (76) buyurmak suretiyle bu büyük nimete dikkatimizi çekmiştir. Temizlik yapma vasıtası ve malzemesi olarak kullanılan şeylerin titizlikle temiz tutulması bilhassa önem taşır.

Hülasa etmek gerekirse maddi ve bedeni temizlik sıhhatin, bereketin, bolluğun, zenginliğin, doğru düşünmenin, isabetli kararlar almanın, sağlıklı nesiller yetiştirmenin, saf ve halis bir dini hayat yaşamının sebebidir.

Hükmi Temizlik :

Yukarıda anlatılan beden, elbise, konut ve çevre ile ilgili temizliğe "necasetten taharet" denilmektedir. Bir de "hadesten taharet" vardır. İlki hakiki ve maddi temizliktir. İkincisi hükmi ve remzi temizliktir. Namazdan evvel abdest almak, cünüplükten sonra gusul denilen boy abdesti almak hükmen temizliktir. Abdestsiz veya cünüp kişi maddeten temizdir, ama hükmen kirlidir. Onun için bu haliyle Allah'ın huzuruna çıkamaz, namaz kılamaz. İlahi huzura kabul edilmesi için sembolik bir temizlik yapmak zorundadır. Bu da cünüpse boy abdesti, değilse abdest almasından ibarettir. Hükmi temizlik su ile, su bulmanın zor olması halinde de toprakla yapılır. Ebu Hureyre anlatıyor :

— Cenâbet iken Resulullah elimden tutmuş ve bir müddet birlikte yürümüşüktü. Oturunca, yanından sıvıştım yıkandıktan sonra tekrar yanına gelince :

— Nerede idin, diye sordu. Necis idim, onun için güttim, diye durumu anlatınca, hayret etti ve :

74) Aclunî, Keşfu'l-Hağâ, 11.46. Müslim, Tirmizî, Müsned-i Ahmed.

75) Enfal, 11.

76) Furkan, 48.

— Sübhane'llah, mü'min kat'iyen necis olmaz, dedi. (77)

Demek ki cünüp kişi, adet gören kadın hakikatte pis ve kirlidir. Onların kirliliği sayılmaları hükmendir.

Namazdan evvel gusül yapan veya abdest alan bir kimse, sadece hükmen temizlenmiş olmaz, bedenen de temizlenmiş olur. Guslun ve abdestin ilk ve esas maksadı hükmi ve manevi temizlik olmakla beraber, maddi ve bedeni temizlik de bu vesileyle sağlanmış olur. Abdestte umumiyetle açıkta kalan ve örtülmeyen el, kol, yüz, ağız, burun ve ayaklar; gusûlde bütün beden yıkanarak aynı zamanda maddi ve hakiki bir temizlik de yapılmış olur.

Namaz vesilesiyle abdestten evvel :

- a) Cinsiyet organı temizlenir, buna istibrâ denir,
- b) Makad temizlenir, buna istincâ denir.

Abdest esnasında :

- 1) Ağız temizlenir, buna mazmaza denir,
- 2) Dişler temizlenir, varsa misvak kullanılır,
- 3) Burun temizlenir, buna istinşâk denir.

Gusûlde ise bütün beden baştan sona kadar yıkanır. Görülüyor ki umumiyetle insandaki tabii menfezlerin günde bir kaç defa temizlenmesi gerekmektedir. Bunun sebebi ekseriya buraların kirlenmesi, bu kirlenmenin hastalıklara yol açmasıdır. Ağız ve burundan hava ve besin maddelerinin aldığımızdan buraların sık sık temizlenmesi elbette faydalıdır. Aldığımız maddeleri makad ve cinsiyet organı ile dışarıya attığımızdan bu menfezlerin tertemiz tutulması da vücudumuzun diğer organlarını temiz tutmaktan daha önemlidir. İnsan, içine attığı şeyler kadar içinden çıkardığı şeylere de dikkat etmeye mecburdur. Deri sağlığı bakımından da guslün önemi aşîkardır. Bundan dolayıdır ki cünüpler, adet ve nifas halleri sona eren kadınlar için mecbûri olan gusûl; haftada bir kere cuma için müekked sünnet kılınmıştır. Abdest üzere abdest, gusûl üzere gusûl nur üzere nurdur. Onun için bayramda, Arafat ve Müzdelife'de, Vakfe'ye durmada, Mekke'ye girme esnasında, şeytan taşlama günlerinde, veda tavafında, kâfirin müslüman olması, delinin ifakat bulması halinde ve cenaze yıkayan zatın bu işi bitirmesi durumunda gusl etmesi sünnet ve müs-

77) Buharî, Gusl., 24. Müslim, Hayz, 29.

tehab sayılmıştır. Suyun bulunmadığı yerde toprakla teyemmüm edilmesi, abdest ve guslün esas itibarıyla sembolik muameleler olduğunu, aslî olanın ise Allah'ın huzuruna çıkmadan evvel manevî temizliğe niyet maksadıyla birtakım davranışlarda bulunmaktan ibaret olduğunu göstermektedir.

Abdest alan ve gusül yapan önce manevî ve ruhlî temizlik yaparak Hakk'ın huzuruna çıkacağım diye niyet eder. Ağzını yıkarken bu ağızla Allah'ın kelâmını okuyacağım, O'nun adını anacağım, o halde buna la-yık bir şekilde temizlenmeliyim, der ve dişlerini misvaklar, misvak kullanmayı ağız temizliğinin ve Rabbin rızasını-kazanmanın vasıtası olarak bilir. Bilhassa uykudan uyandığı ve fena kokulu bir şeyler yediği vakit ağız temizliği yapar. Sonra besmele çekerek Allah'ın yardımını dileyerek Kible'ye yönelir, üç kere ağzına su verir. Gargara yapar, üç kere burnuna su verir, "Allah'ın kitabını okumak ve adını çok anmak için bana yardımcı ol, cehennemnin kokusunu uzaklaştırıp bana cennetin kokusunu koklat" der. Yüzünü yıkarken, "Mevlamlı dostlarının yüzleri ağaracağı gün yüzümü ağart, düşmanlarının yüzleri kararacağı günde yüzümü kara çıkarma" der. Sağ elini yıkarken, "Allah'ım beni defteri sağ taraftan verilenlerden eyle, hesabımı kolay kıl." Sol elini yıkarken "Allah'ım beni defteri sağ taraftan verilenlerden eyleme," der. Başını mesh ederken: "Ya ilahî rahmetin beni bürülsün, üzerime leyzini ve bereketini indir, senden başka hiç bir kimsenin gölgesinin bulunmayacağı yerde beni Arş'ının gölgesinde gölgele," kulaklarını mesh ederken: "Allah'ım beni söz denleyip, en güzeline uyanlardan kıl, iyilerle birlikte cennete çağırın sesi işitmemi nasib et," der. Boynunu mesh ederken. "Allah'ım beni cehennemden âzâd et, oradaki zincir ve bakağılara düşürme" der. Sağ ayağını yıkarken: "Allah'ım ayağımı doğru yolda sabit kıl," der. Sol ayağını yıkarken: "Allah'ım ayağımı doğru yoldan kaydırma," der. Sonra başını hafifçe semaya doğru çevirerek kelime-i şehadet getirdikten sonra:

— "Biricik Allah'ım: Kötü şeyler işledim, kendime zulmettim. Ama buna pişman oldum, sana döndüm, affet beni, tevbeni kabul et, zira tevbeleri kabul eden sensin, beni tevbekârlardan, yaptığı fena işe pişman olanlardan ve tertemizlerden kıl, iyi kullarının arasına kal, çok çok hamd, şükür, zikir ve sabredenlerden kıl," der. Samimi ve halisane bir tavır ve dille bütün günahlarını Hakk'ın huzurunda itiraf edip, bunları yumasını, yıkamasını, silmesini ve süpürmesini kulluğa yakışan bir eda ile O'na arzeder, duasının kabulü için yalvarır, yakarır, sızlanır. İşte bu suur ve idrak halli içinde yukarıda geçen ifadeleri söyleyen veya aklından geçiren bir kimse ruhen temizlenip arınmış bir halde ilâhî huzura varmaya, namaza durmaya uygun bir hale gelir. El, kol, yüz, ağız, burun ve ayaklardaki veya tüm bedendeki kirleri suyun yıkamasını, dua ve kulluk tavrı ile ruhun manevî kirlerden arınıp pak bir hale gelmesinin bir remzi sayar. Su nasıl maddî kirleri temizliyorsa, aynen onun gibi tevbe de manevî kirleri yok eder diye düşünür ve abdesti tevbe, yani Allah'a dönüşün ilk

adımı olarak kabul eder. Halkın gördüğü yer olan bedenimi ve elbisemi temiz tutar da Hakk'ın nazar ettiği yer olan kalbimi tertemiz tutmazsam, ayıp etmiş olurum, diye inanır. Tevbe ile kötü huyları çıkarıp yerlerine iyilerini koyarak kalp taharetini gerçekleştirir. Bedeni gibi kalbini de kötü ve kirli şeylerden arındırır. Saygıdeğer bir şahsın yanına giren bir kimse yunup yıkandığı gibi ilâhî huzura varan kimse de onun gibi yunup yıkânır, kendini bezer, süsler, çekidüzen verir. El yüz yıkamak, gafleti ve dalgınlığı yok ederek insanı uyanık ve dikkatli bir hale getirir. Zahirî taharetle yetinen bir kimseyi, evine padişahı davet eden, bu maksadla evin dışını badana yaptığı halde, içini pislik içinde bırakan şahsa benzetir. "Pa-dişah gelmez, hane mamur olmadan" diye itikât eder.

Şah Veliyyullah abdest ve gusuldeki sırlardan bahsederken der ki :

İnsan bir anlık da olsa birdenbire karanlık tabiatından alınarak kudsiyet harimine çekilir. Bir lahza beşeri ve cismanî varlığından tecerrüd ederek melekleşir, melekût alemine yükselir. Gaita, idrar ve yellenme bu yükselişe mani olur. Tuvalet yapma ve sıkışma hali insanı yere çeker, toprağa bağlar, nefsi kirlendir, insanı şaşkınlıştırır. Bu hal Allah'la kul arasında perde olur. Tuvaletini yapan ve yellenen insan bu sıkıntısından kurtulup hafifleyince, nefsi tenbih ve ikaz edecek taharete ihtiyaç duyar Gusül yaparak, abdest alarak inşirah ve sürur bulur, kaybettiğini bulmuş gibi olur, tekrar semalara doğru yükselir.

Cinsi ilişki esnasında insan nefsi, alabildiğine bedeni ve cismânî zevklere, azamî derecede behîmî hazlara dalar. Bu suretle insan nefsi kirlenir. Kirlenen nefis, yukarı âleme ilgi duymaz. Hatta eğitim ve temrinle birtakım alışkanlıklar kazanan hayvanlar dişileriyle çiftleşince elde ettikleri maharetleri kaybederler.

Uzun süre kendini تمامیyle manevî hayata veren bir kimsenin, aniden dünyevi hayata yönelmesi uyumsuzluğa sebebiyet verdiği gibi, kendini bütünüyle dünyevi zevklere veren bir kimsenin birdenbire manevî ve ruhanî hayata yönelmesi de aynı şekilde bir uyumsuzluğa yol açabilir. Bundan dolayı da geçişlerin tedricî olarak yapılması icab eder. Abdest ve boy abdesti işte bu geçişleri düzenlemekte ve kolaylaştırmaktadır.

Bayılan veya fenalaşan bir kimsenin su ile serinletilerek kendine gelmesi gibi cinsi ilişki esnasında kendinden geçen, ruhundan uzaklaşan ve melekler aleminde ayrı düşen kimse de banyo, alarak tekrar kendine gelir, o âleme döner."⁽⁷⁸⁾

78) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Şah Veliyyullah Hücce-tullah'l-Balîğa, 1. 148-366

Cinsi ilişkiden sonra alınan banyo insana sadece ruhen değil beden de faydalıdır. Bedendeki gerilim ve gevşemeden sonra yıkanmak insanı dinlendirir, dinç bir şekilde onu tabii haline döndürür, yorgunluğunu giderir.

Ezan

Şüphe yok ki ezan okumanın hikmeti namaz vakitlerinin başlama zamanını ilân etmekten, halkı Hakk'a davet etmekten, bu vesile ile Allah'ın ismini yüceltip dinin temeli olan kelime-i şehâdeti tekraren duyurmaktan ibarettir. Bayrak ve İstiklâl Marşı bir devletin remzi olduğu gibi ezan da İslâm dininin varlığının şân ve hakimiyetinin remzidir. Semalardan başlayan ilâhî iktidarın yerlere kadar indiğini, yerlerden yükselen İslâmî halâyan ilâhî iktidarın yerlere kadar çıktığını ifade eder. Gönüllere ferahlık, yüreklere cesaret ve ruhlara güven bahşeder. Müslümanları manen neşelendirir ve güçlendirir. Bu ilâhî davetin ve hakimiyet remzinin gayesi sadece bir duyuru ve kuru bir bildiri değildir. İslâmî esasların bir kere daha gür ve güçlü bir sesle özet olarak duyurulması ve imanın tazelenmesi maksadını güden ezan, ayrıca bir zamanlama vasıtasıdır.⁽⁷⁹⁾

Yahya Kemal :

Emr-i bülendisin ey ezânî Muhammedî,
Kâfi değil sana cihân-ı Muhammedî,

Tevfik Fikret :

Allahuekber... Allahuekber...
Bir semt-i ulvî gûya tabiat,
Hâmûş hâmûş eyler ibâdet.

mısralarını ihtiva eden manzumeleriyle ezanın dinî, içtimâî ve millî hayat üzerinde bıraktığı müsbet tesirleri terennüm etmişlerdir.

Zamanlama

Günde beş vakit namaz için beş defa ezan okunur. Kur'an'da : "Şüphe yok ki, namaz belli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır"⁽⁸⁰⁾ buyurulmuştur. Bir günün beşe bölünüp bu vakitlerin belli aralıklarla ilân edilmesi insanı dakik ve dikkatli olmaya zorlayan güzel bir zaman ayarlamasıdır. Bu sayede saatin bulunmadığı veya yaygın olmadığı çağlarda insanlar zamanlarını ayarlayarak çalışmalarını ona göre tanzim etmişlerdir. Bir müslümanın

⁷⁹⁾ Yahya Kemal, Aziz İstanbul, 1989 İstanbul, Ezansız Semtler.
⁸⁰⁾ Nisa, 103.

günlük, haftalık, aylık, yıllık ve ömürlük olmak üzere beş türlü zamanlaması vardır. Namaz ona günlük, cuma haftalık, oruç aylık, zekat yıllık, hac da ömürlük zaman planlamasını öğretir. Bu suretle insan dikkatli ve disiplinli bir çalışma hayatına girer. İslâm dininde tembelliğin ve adaletin menedilip çalışma ve iş görmenin kudsî bir görev ve adetâ bir ibâdet sayıldığı dikkate alınacak olursa, bu anlayışa sahip olan bir cemaatin ilerlemesi ve yükselmesi işten değildir. Max Weber Avrupa'daki ilerlemenin, Calvenizmin ve Püritanizmin (tasfiyeciliğin) iş ve meslek ahlâkı sahasına getirip yerleştirdiği disiplinli çalışmanın eseri olduğunu ileri sürmüştür. Eğer dakik bir zamanlama ile disiplinli ve düzenli çalışma, ilerleme ve yükselme sebebi ise bunun en güzel örneği İslâm'da vardır. Vakıt nakittir, hatta vakit nakiti satın alır ama, nakit vakiti satın alamaz, anlayış İslâm cemiyetinde mevcuttur. İnsan ömrü çok değerli bir şeydir. Bu âdetlerin en büyük faydalarından biri zamanı tanzim edip vaktin ehemmiyetini hatırlatmasıdır. Şafaktan yatsıya kadar belli zamanları kollayan ve bu zamanlardaki işleri görmeye hazırlanan bir kimse şüphesiz ki pısrık ve uyşuk değil, faal ve cevval olacaktır.⁽⁸¹⁾ Asr süresinde zamana yemin edilmesi bu bakımdan son derece manidardır.

⁸¹⁾ Vakitlerdeki manevî ve ruhi hikmet ve faydalar için bkz. Şah Veliyyullah, Hücetullah'ı Balıca, 1.205.

NAMAZ

"Namaz,
arsızlığa ve kötülüğe
engel olur."

İslâmdaki ibâdetlerin en önemlisi ve değerlisi namazdır. Bir kere namaz, ibâdetin ve ubudiyetin en güzel örneğidir. Bitkiler dikey ve hayvanlar yatay durarak hal diliyle fiilen Allah'a ibâdet ve itaat ederler. İnsan kıyamda iken dikey, rûkûda iken yatay bir halde ibadet eder. Ayrıca yerle gök arasındaki tüm varlıklar gibi secde ederek ibadet eder. Bu halde iken Allah'a azami derecede yaklaşır. Secde hali, insanın Rabbına en yakın olduğu zamandır. İnsan Hak karşısında bedenene ne kadar eğilir ve küçülürse, ruhen o nisbette büyür ve yücelir.

"Hâk ol ki Hüdâ mertebeni eyleye âlî.
Tâc-i ser-i âlemdir o kim hâk-i pâ-yi kademdir."

İnsan Mevlâsına kul olduğu kadar hür olur. Allah'ın huzurunda eğildiği kadar doğru olur. "Hamd olsun âlemlerin Rabbına, O'nun rahmeti bol, merhameti çoktur. Herkese yaptığına hesabını soracaktır." dedikten sonra : "Mevlâm, senden başka kimseye kul olmayız" diyen bir kimse hiç bir kişiye kul olmaz. "Senden başkasından yardım istemeyiz" dedikten sonra kimseye müdâra etmez, şahsiyetini korur.

Namaz öbür ibadetleri de, bünyesinde toplar. Bir kere fillî ve tatbiki bir ibâdet, onun için de bedenidir. Sonra para kazanmak için sarf edilecek zamanın bir kısmı namaza tahsis edildiği için zekâtta olduğu gibi bir mal azlığına yol açar, onun için malî bir ibâdet. Namaz esnasında yeme ve içme caiz olmadığı için oruca benzeyen bir ibâdet. Ayrıca namaz esnasında Kur'an okunur, zikir yapılır, duada bulunulur, salavatlar okunur, hamd ve şükür edilir. Namaz, câmi-i cemî-i ibâdet. Allahuek-

ber, diyerek bütün dünyevi kaygılarını ve maddi hususları elinin tersiyle arkaya atıp Mevlâsının huzuruna çıkan insan, namazda olduğu kadar hiç bir zaman Allah'a yakın olamaz. Onun için namaz müminin miracıdır, denilmiştir.⁽⁸²⁾

Yukarıda da işaret edildiği üzere günde beş vakit namaz kılan bir kimse beş kerre ruhunu temizlemiş, kalbini kötülükten arındırmış olur. Bunun içindir ki bir hadiste : "Beş vakit namaz ve cum'alar, aralarında işlenen günahlar için kâffarettir"⁽⁸³⁾ buyurulmuştur. Kılınan bir namaz iki namaz arasındaki günahları, bir cuma, iki cuma arasındaki günahları; tutulan bir oruç iki Ramazan arasında işlenen günahları siler ve temizler. Sevaplar günahları, iyilikler kötülükleri, hayırlar şerhleri yok eder, güzelliğe çirkinlikleri örter.⁽⁸⁴⁾ Şu halde namaz ruhu yıkayan arı ve duru bir sudur. Bu su ile yıkanan kalbler ve ruhlar günah kirini atarak hafifler ve Mevlâlarına doğru kanat açarlar.

Bir hadiste : "Camiye giden bir kimsenin attığı her adıma karşılık Allah onun bir günahını siler, bir derece yükseltir. Kişi camide olduğu sürece namazda sayılır. Kişi namaz kıldığı müddetçe melekler : "Allah'ın onu âfiyet, ona rahmetini ihsan et" diye dua ederler."⁽⁸⁵⁾ buyurulmuştur. Görülüyor ki namaz kılan kişi manen temizlenmekte, ruhen arınarak yükselmektedir. Zaten Farsçada namaz temizlik demektir.

Namaz haksızlığa ve arsızlığa engel olur. Nitekim : "Namaz kıl, şüphe yok ki namaz arsızlığa ve kötülüğe mani olur. Allah'ın zikri (olan namaz); en büyüktür ve Allah işlemekte olduğunuz şeyleri bilir"⁽⁸⁶⁾ buyurulmuştur. Zemahşeri bu ayetin tefsirinde şunları yazar :

"Nice namaz kılan vardır ki, kıldığı namaz onu kötülük yapmaktan alıkoymuyor" denirse cevaben deriz ki : Allah katında kabul edilen ve sevabı hak eden hakiki namaz, samimi bir tevbeyle takva esâsı üzere hulus-i kalbe kılınan namazdır. "Allah'ın ancak takva sahiplerinin ibadetini kabul ettiğinden" namazın kalben ve bedenene huşu ile kılınması şarttır. Hâtîm "Sanki ayaklarım sırat köprüsü üzerinde, cennet sağımda, cennet solumda, Azrail tepemde imiş gibi bir idrak hali içinde havf ile reca arasında namaz kılardım" demiştir. Namaz kıldıktan sonra da onu korumak ve heba etmemek gerekir. İşte ahlaksızlığa ve kötülüğe engel olan, bu nitelikteki namazdır. "Namazın âdâb ve erkânına nâyet eden, ergeç kötülükten vazgeçer" denilmiştir. Hz. Peygambere :

82) Şah Velîyyullah, 1-151, Gazali, İhya 1-156.

83) Müslim, Tahâret, 5.

84) Hüd, 114.

85) Buhârî, Salat, 87, Mûs. Mesâcid 49.

86) Ankebût, 45.

“... Falan kişi gündüzleri namaz kılıyor ama geceleri hırsızlık yapıyor denilince :

— Kıldığı namaz onu mutlaka bu işten vazgeçirecektir” buyurmuşlardır. Rivayete göre Ensardan bir genç Resulullah'la namaz kılıyor, ama yapmadığı bir edepsizlik de bırakmıyordu. Hz. Peygambere bu durumdan bahsedilince:

— Kıldığı namaz behemahel onu bundan men edecektir,” buyurmuşlardı. Nitekim çok geçmeden delikanlı yaptığından pişmanlık duymuş ve tevbekâr olmuştu.

Her halde erkânına ve şartlarına riayet ederek namaz kılan bir kişi, buna riayet etmeyene nazaran arsızlıktan ve kötülükten daha uzaktır. Ayrıca namaz, bir hayli namaz kılanları ahlâksızlıktan ve kötülükten vazgeçirmiştir. Namazın ahlâksızlıktan ve haksızlıktan vazgeçirip namuslu, ahlâklı, doğru ve dürüst hale getirdiği kimselerin sayıları az değildir.⁽⁸⁷⁾ Şah Veliyyullah'a göre namaz,

- a) Allah'ın huzurunda kalbin huşû içinde olması,
- b) Dil ile Allah'ın zikir edilmesi,
- c) Beden ile O'na azamî derecede ta'zim ve hürmet edilmesinden ibarettir.

Namazın özü budur, yani namaz saygıya dayanan samimi valvarış ve yakandır, özünü ihlas teşkil eder, diğerleri teferruatıdır. Onun için mazaretler sebebiyle teferruat kabilinden olan şeylerden vazgeçilir, ama bu üç ana unsurdan vazgeçilemez. Aslında bu üç unsur sadece namazın özü değil, aynı zamanda öbür dinlere mensup olanların yaptıkları ibâdetlerin de özüdür. Bu üç temel unsura kimse muhalefet etmemiş, hepsi onda ittifak etmiştir.⁽⁸⁸⁾ Aslında dilsiz (lâl) ve ahraz olanlardan, “Allah'ı dil ile zikretme” mükellefiyeti düştüğüne göre namazın cevheri kalb ile hudû' ve bedenle fiili olarak tazimden ibarettir. Geriye kalan hususlar, namazın varlığı için değil, tamamîyet ve kâmil olması için bulunması şart koşulan hâci, tahsinî ve tezyinî unsurlardır. Kıyam, kıraat, rûkû, sücûd, kaadede oturmak ve tahrim tekbiri kalbteki huşuun işareti ve bedendeki tazim hissinin ifadesi olması bakımından namazın şartı olmuştur. Kalbde huşû' ve bedende tazim hissi olmaksızın kılınan namaz suret ve şekil olarak namaz ise de hakikatte ve mana itibarı ile namaz değildir. Hasta ve sıkışık durumda bulunan kimselerden, bedene ait hareketler de sâkıt olarak imâ ile namaz kılmaları câiz olduğuna göre namazın özü ve ruhu kalbdeki huşû' ve hudû hissidir. Suri ve şekli olarak kılınan namaz için İbn Abbas :

87) Zemahşeri, Keşşaf III. 456.

88) Şah Veliyyullah, I. 152, II. 419.

— Bir kimseye, kılmış olduğu namaz iyiliği emredip kötülüğü yasaklamazsa, böylesi bir namaz ancak sahibinin Allah'a olan uzaklığını artırır, demiştir. Hasan Basri de :

“Sahibini ahlaksızlıktan ve haksızlıktan vazgeçirmeyen bir namaz namaz değildir. Sahibi için vebâldir,” demiştir.⁽⁸⁹⁾ Hadiste “Nice namaz kılanlar vardır ki, kıldıkları namazdan ellerine geçen sadece yorgunluk ve zahmettir.” “Kulun ancak şuurlu olarak kıldığı namazının kendisine faydası vardır.”⁽⁹⁰⁾ buyurulmuştur. Yunus Emre de :

“Bir kez gönül yıktın ise, bu kıldığın namaz değil,

Yetmişiki millet dahi elin yüzün yumaz değil” demiyor mu?

Hadiste : “Namaz kılan Rabbına münâcât halindedir. Sanki O'nunla fısıldaşmaktadır” buyurulmuştur. Bu durumdaki bir kimsenin namazdan önce işlediği günahların ve kötülüklerin hesabını Allah'a vermek zorunda olduğunu idrâk etmesi lazım gelir. İşte bu idrak ve şuur, onu kötülükten ve haksızlıktan alıkoyar. Onu dalgınlıktan ve gafletten uzaklaştırır. Kur'an'da namaza “zikir” yani hatırlama denilmiştir. Bir kimse namazda Allah'ı ne kadar hatırlarsa, onun kıldığı hakiki namaz o kadardır. Zikrin zıddı nısyan ve gaflet olduğundan namazın gafletle geçen miktarı şeklen namaz bile olsa hakikatte namaz değildir. Maamafih bir kimsenin namazda iken bir an bile Allah'ı hatırlayıp kendini O'nun huzurunda hissetmesi önemli bir başarıdır. İnsan kıldığı namazda en az böyle bir an ve lahza yakalayacak olursa, bu da büyük bir saadet olur. Bu anın başlangıç tek-biri getirilirken yakalanması daha uygun ve daha kolay olur. Bu anın fazileti ve meziyeti namazın tümüne sirayet ederek onu kendi özelliğine ve niteliğine çevirebilir. Bu lahza bir maya vazifesi görebilir.

Cemaat ve Cami

İslâm dini içtimai faaliyetlere ve müşterek teşebbüslere büyük önem verdiğiinden cemaata ve ma'bede ayrı bir ehemmiyet atfetmiştir. Müslümanların günde beş kere camide toplanmalarını tavsiye ve teşvik etmiş, haftada bir kere toplanmayı farz, bayram günleri senede iki defa toplanmayı vâcib, keza her sene bütün dünya müslümanlarının bir kerre Mekke'de toplanmalarını mecbûri kılmıştır.

Bir hadiste : “Camide cemaatle kılınan namaz münferid kılınandan 27 derece üstündür.”⁽⁹¹⁾ buyuran Resulullah diğer bir hadislerinde “Camiye gelmeyenlerin

89) Zemahşeri, III. 456, Gazali, İhya I. 156.

90) Gazali, İhya, I. 165, Elmalılı, Tefsir, İstanbul, 1935, I. 186; Mavridi age 97.

91) Buhari, Ezan, 30, Müslim, Mesacid, 42.

evlerini yakarım" (92) diyerek cemaata katılma hususunda ihmalkâr davrananları tehdit ve ikaz etmiştir. Bununla ortaklaşa yapılan iş ve çalışmanın önemi ve yararına dikkati çekmiştir. Cemaatle kılınan namazda bir imamın ve önderin seçilmesi, öbür müslümanların seçtikleri imama kayıtsız şartsız tabi olmaları, safların düzgün ve dosdoğru tutulması, ortaklaşa yapılan hareketlerin tam bir disiplin dahilinde tertibe ve nizama harfiyen sadık kalınarak icra edilmesi hem ruhi hem de içtimai bakımdan önem taşır. İmama uyarak hep birlikte aynı hareketlerin icra edilmesi her şeyden evvel birliği ve beraberliği sembolize eder. Müslümanların bedenleri bir arada toplanmaları ruhen, kalben, fikren, hissen ve itikaden kaynamış mütesanid ve yekpare bir kitle hâline gelmiş olmalarının da remzi sayılır. Saflardaki doğruluk ve hareketlerdeki âhenk kalplerdeki doğruluğu ve ruhlardaki ahengi temsil eder. Hep imamın tekbirleri ile hareket edilmesi ferdi irade ve şuurun fânî olup yerine ma'şeri irâde ve şuurun geçmesine işaret eder. Diğer taraftan imam önderliğinde düzgün saflar teşkil edilerek bir uyum içinde birlikte ifâ edilen davranış biçimleri, cami dışındaki içtimai hayatta ve müşterek faaliyetlerde de müslümanların birlikte ve bir nizam dahilinde hareket etmeleri gerektiğine dikkati çeker. Camide sağlanan disiplin cami dışında da devâm eder. Zengin-fakir, âmir-memur, kuvvetli-zayıf, ihtiyar-geç ayrımı yapılmadan herkesin camiye geliştiki kademlerine göre saflarda eşit olarak yer alması, İslâm'daki mutlak müsavaatçılığı, hiç bir kimseye hiç bir imtiyazın verilmediğini, insan olarak herkese aynı gözle bakıldığını ifâde eder. Aynı eşitliğe oruç tutmada, mali durumun müsait olması hâlinde zekatta, hem mali hem de sıhhi vaziyetin elverişli olması halinde hacda da rastlanır. İslâm dini ne kadar hürriyetçi ise o kadar adaletçi ve müsavaatçidir.

Namaz vesilesiyle her gün beş defa ihtiyarî, haftada bir kere mecburî olarak camide buluşan müslümanların içtimai meselelerini müşâvere ederek müşterek kararlar almaları, bu kararların tatbikatını takip edip neticesini öğrenmeleri, ayrıca ikili temas yapmaları, bilgi eksikliğini gidermeleri, gelişmelerden haberdar olmaları da içtimai faydalardır.

Resulullah, "soğan, sarımsak yiyen camiye gelmesin" (93) diyor. Bu yasağın hikmeti aşîkârdır. Maksat cemaati rahatsız etmemek ve onlara ezâ vermemektir. Kirlî çorap, ter kokan ayak, çamurlu pantolon paçaları, tozlu topraklı ayakkabılar, derbederlik ve pejmürde kıyâfetler de o hükümdedir. Yine bundan dolayıdır ki, Hak Teala : "Ey ademoğulları camilere her gidiğinizde zinetinizi alın" (94) yani temiz ve güzel elbiselerinizi giyiniz buyurmuş.

92) Buhari, Ezan, 29, Müslim, Mecacid, 42.
93) Buhari, Ezan, 19 Müslim, Mesacid, 17.
94) A'raf, 30.

tur. Müslüman hangi toplantıya giderse gitsin imkân nisbetinde temiz ve zarif bir kıyafet kullanır, güzel kokular sürünür. Bir kimse bir âmirin daireesine veya devlet adamının konağına giderken bütün hal ve hareketlerine, kılık ve kıyafetine nasıl dikkat ederse, Allah'ın evi olan camiye giderken de aynı şeylere, aynı titizlikle dikkat eder. Bu gibi hususlara dikkat edilmesiyle, müslümanlar da bu ulvî ve kutsî mahalde sevişir ve kaynaşır.

Cami çok önemli bir müessese olduğu için : "Camilerde Allah'ın isminin zikr edilmesine mâni olup, buraların harab olması için çabalayandan daha zalim kim olabilir." (95) buyurulmuş, istismar maksadiyle ve sırf gösteriş olsun diye bozgunculuk yapmak niyetiyle Kûba camiine yakın bir yerde münafıklar tarafından yapılan ve Mescid-i Dirar denilen sözde mabet yıkılarak yerle bir edilmiştir. (96) Onun için ana hedefi birliği ve beraberliği sağlamak olan camileri bölücülük, bozgunculuk ve ikilik çıkarmak için kullanmak affedilemez bir günah sayılmıştır. Cami içtimai tabakaların ve farklı kanaatlara sahip olan zümrelerin çatışma ve çekişme yeri değil, yaklaşma ve anlaşma yeridir, dövüş yeri değil barış yeridir.

Hülâsa cami bir ibadethanedir. İmam önderliğinde topluca Allah'ın huzuruna çıkan insanlar bir süre için de olsa maddi hayatın ağırlığını üzerlerinden atarak ruhen dinlenirler. Cami bir mektep, imam da bir muallimdir. Cemaatin bilgi ve görgü seviyesi burada yükseltilir. Cami bir aile, imam da şefkatli bir aile reisidir. Burada edep ve terbiye belletilir. Cami bir hastahane, imam da bir kalp doktorudur. Maddi meseleler ve ruhi hastalıklar bu şifahane tedâvi edilir. Cami bir kışla, imam bir subaydır. Disiplin ve nizama bağlılık şuuru burada verilir. Cami bir mahkeme, imam ise âdil bir hâkim ve hakemdir. İnsanlara adalet tevzii eder. Kısaca cami İslâm cemaatinin hem bayni hem de kalbidir. Cemaatin aklını ve kalbini bu merkez besler.

95) Bakara, 114.
96) Tevbe, 107.

ORUÇ

"Oruç tutunuz ki
sıhhat bulasınız"

Beden ve ruh yönünden temizlenmenin bir yolu da oruçtur. Kur'an'da : "Takvâ sahibi olmanız için, sizden evvelkiler gibi size de oruç tutmak farz kılınmıştır." (97) buyurulmuştur.

"Allah katında en değerli olanınız en çok takvâ sahibi olanınızdır" (98) buyrulduğuna göre orucun gayesi kâmil ve faziletli insan tipini vücuda getirmektir. Oruç, hem beden hem de ruh temizliğini temin eden bir ibadettir. Oruç tutan kimse şişmansa, fazla kilolannı atar. Bir yıl aralıksız çalışan sindirim organları oruçla kısmen dinlenir. Aç kalmaya alışan insan bedenlen daha sağlıklı olur. Vücudun sağlıklı kalmasında ve hastalıkların tedavisinde diyetin ve perhizin önemi aşikardır. Hastalıkların çoğu yiyecek maddelerinden geçer ve mide ile ilgilidir. O'nun için : "Perhiz, devâ ve ilaçların başıdır," denilmiştir. Oruç ise alınan gıdaların az, öz, temiz olmasını ve dengeli beslenmeyi sağlar, insana yeme ve içme disiplini, iştahına hâkim olma alışkanlığı kazandırır. Oburluğa, pisboğazlığa ve netice itibarıyla hastalığa mani olur. Tokluk şişmanlığa, ağırlaşmaya, zihin tutukluğuna ve gönül darlığına sebep olur. Nitekim "oburluk zekâyı izâle eder" denilmiştir. Açlık ise bedeni rahatlatır, çevik ve atak olma yeteneği kazandırır, zihni açar, gönül ferahlandırır. "Oruç tutunuz ki, sağlıklı olasınız." (99) hadisi, orucun bedenlen, zihnen, ve ruhen sağlıklı olmayı temin ettiğini ifade eder.

97) Bekara, 163.
98) Hucurat.
99) Acluni, 1. 445.

Hiç aç kalmamış ve tıka basa yemeye alışmış olanlar, Ramazanda oruç tutmaya başlayınca, intibaksızlık ve sarsıntı geçirmekte, mesâileri ni azaltmak zorunda kalmaktadırlar. Halbuki Recep ve Şaban aylarında tutulması sünnet olan orucu tutarak iki ay evvelinden peyderpey gıdalarını azaltıp kendilerini açlığa alıştırsalar ve bu suretle Ramazan orucuna hazırlansalar katıyen intibaksızlık geçirmezler ve mesâilerini azaltmak zorunda kalmazlar. Ramazanda işi terk etme veya yavaşlatma orucun farz kılınmasının hikmetine uymadığından memurların ve işçilerin sıkıntı çekmeden oruç tutmaları için, bu ayda izin veya rapor kullanmaları uygun değildir. Ancak ağır işlerde çalışanları bu hükümden istisna etmek icâb eder.

Oruç ruh sağlığı ve kalb temizliği yönünden son derece önemli bir ibadettir. İnsandaki hayır duygularıyla şer duyguları birbirleriyle çarpışma halindedir. Beden güçlenip ruha hâkim olunca, süflî arzular ve kötü hisler gâlip duruma geçer. Ruh güçlenip hâkim duruma geçince de ulvî arzular ve iyi hisler gâlip duruma geçer. Maddî gıdalar bedeni ve nefsî besleyip güçlenmesini sağladığı gibi; namaz, zekat, hac, zikir, Kur'an okuma ve oruç gibi ibadet ve taatlar da ruhu besleyip güçlenmesini temin eder. Zira ibadet ruhun gıdasıdır. Bir müslüman Ramazanda bir taraftan mutad ibadetlerini aksatmadan ifa eder, buna ek olarak zikir ve Kur'an tilâveti gibi nâfile ibadetleri edâ eder, zekat, fitra ve sadaka verir. İtikafa çekilir, geçici bir süre için târik-i dünya olur. Bu tür ibadetlerle ruhunu besler ve kuvvetlendirir. Diğer taraftan bedeni ve behimî arzuları besleyen maddî gıdaları azaltarak cismânî tarafını da zayıflatır. Az yemek, az uyumak ve az konuşmak suretiyle cismaniyetin mağlup ve mahkûm; ruhaniyetin gâlip ve hakim duruma geçmesini temin eder. Oruç, ruh-beden, melek-şeytan mücadelesinde akıl ve irade sahibi olan insanın ağırlığını ruh ve melekten yana koyması manâsına gelir. Oruçla insan cismaniyetten uzaklaşıp daha fazla ruhaniyet kazanır, maddî alemde ayrılmış melekût alemine yaklaşır. Gufrân ve af ayı olan Ramazanda insan rahmet suyu ile gönülünü yıkar, ruhen arınır ve temizlenir, böylece melekleşir.

Melekler yemekten, içmekten ve cinsi ilişkiden münezzehtirler, bu gibi şeylere ihtiyaç duymazlar. Oysa hayvanlarda bu üç husus zarûrî ve tabii olarak vardır. İnsan meleklerle hayvan arasında yer alan bir varlıktır. Yeme, içme ve cinsi arzu itibarıyla hayvanlara benzer. Ramazanda belli bir süre bu üç temel unsurdan vazgeçerek meleklerle benzer, maddeden müstağni olur, cismânîyetten kısmen kopar, gıda maddelerine ve cinsi arzularına karşı ihtiyaç duymama gibi bir tavır takınır. Bu suretle Allah'ın ahlakiyla ahlâklarını. Bu suretle oruç maddeye bağlı ve cismaniyete yapışık olan ruhu ondan koparır, aşağı alemde yukarı aleme doğru çe-

ker. En nihayet bütün şartlarına riayet edilerek tutulan oruç sayesinde ruh kuşu, beden kafesinden kurtulup semaya uçar, melekût fezasına doğru kanat açar. Bu suretle maddeye esir olmaktan kurtulup hürriyetine ve istiklâline kavuşur, artık maddeye ve menfaata yukardan bakar, şöyle ki :

Üç ayların girmesiyle bedenın gıdalarını tedrici olarak azaltıp ruhun gıdası olan ibadet ve taatı peyderbey artıran ve itikâfa girip muvakkat olarak târik-i dünya olan bir kimse Ramazan'ın son on gününe girdiği vakit maddeden gelen ağırlığı üzerinden epeyce atmış ve hafifleyen ruhu uluhiyet semâsına doğru yükselmiş olur. Bundan sonra da insanla Allah arasında bulunan perde gittikçe kalınlığını yitirerek şeffaf bir hale gelir. Zira bir taraftan o Rabbına yükselirken, öbür taraftan Rabbi da ona yaklaşmaktadır. Allah kendisini zikredenı zikretmekte, kendisine doğru yürüyene adeta koşmaktadır. Öyle olunca bu dereceye yükselmiş seçkin kimseler için bir yerde mülakatın ve vuslatın rûkûa gelmesi kaçınılmazdır. Ramazanın son günlerine gelindiğinde, bu mertebeye yükselmiş kişi, birden ruh semasında bir şimşegin çıktığını müşahade eder. Bu şimşek onun iç dünyasındaki karanlıkları yok eder.

Bu, perdenin açılışı ve hicâbın ortadan kalkmasıdır. O vakte kadar ilmen bildiği manâ alemindeki hakikatleri bu an içinde kalb gözüyle görür. Rabbani tecellileri seyrederek, ilahi zuhurları ve cemâl-ı mutlakı temaşa eder. Bin aydan daha hayırlı olan Kadir Gecesindeki "çok ulvi" ve pek "kutsal an" işte bu andır. Kur'an da bu anda inmiştir. Perdenin açılması bir anlıktır. Perde tekrar iner. Ama bir lahza süren o kıvılcım herşeyi halletmiştir. İnsan insanlığını idrak etmiş ve hakiki varlığın şuuruna ermiştir. Bu hal bir lahza ve lemhâdır. Ama asırlardan daha değerlidir. Zira insanı insan yapan bir an, onu hayvan yapan bir ömürden daha azizdir. Çünkü ömür hamur, bu an ise onun mayasıdır. Maya tuttu mu hamur ekme olur. Onun için bu an hayat iksiridir. Bu bir anlık rüyet ahi-retteki ebedî didârdan küçücük bir örnektir. Örneği gören insan onun aslına sahip olmak için tekrar beden memleketine ve maddî âleme dönecek, çalışarak ve iyi işler yaparak ebedî saadeti kazanacaktır. Fakat artık nefsinin esiri ve hırsının kulu olmayacak, bencil değil diğergâm; menfaatperest değil, hakperest olacaktır.

Hâz. Peygamber buyurur ki : "Ramazan ayı girince semaların kapıları açılır, cehennemın kapıları kilitlenir, şeytanlar da zincire vurulur."⁽¹⁰⁰⁾ Hayır yapma isteği uyanır, iyilik hisleri coşar, yardım yapma arzuları kabarır, insanlar cömertleşir, semadan gönüllere yağan rahmet ve ruhlara akan bereket oradan

¹⁰⁰⁾ Buhari, Savm, 30.

taşarak bütün insanlığı kaplar. Her zaman cömert olan Resûlullah'ın Ramazanda yağmur yüklü bulutlardan daha cömert olması da bundan ileri gelmekteydi.

Orucun üç derecesi vardır : Halkın (Avamın) orucu, imsâktan akşama kadar yemekten, içmekten ve cinsi münasebetten sakınmak suretiyledir. Aydınların (Havâssın) orucu, yukarıdaki hususlara ilaveten bedeni ve organları günah olan şeylerden uzak tutmak suretiyledir. Seçkinlerin (Havassu'l-havâssın) orucu, gönlün Allah'tan başkasından ilgisini kesmek suretiyledir. Halk gıdayı mideye sokmaz; aydınlar günah ve kötü olan şeyleri bedene ve organlara yaklaştırmaz; seçkinler, yani ârifler, âşıklar ve kâmiller mâsivâyı kalblerine sokmaz. Avamın orucu şeklen, aydınların ve seçkinlerin orucu hakikaten oruçtur. Bundan dolayıdır ki : Mak-sadına uyulmadan tutulan oruçlar hakkında : "Nice oruç tutanlar vardır ki, ellerine aç ve susuz kalmaktan başka bir şey geçmez " buyrulmuştur.

Resûlullah buyuruyor ki : "Oruç, (günaha ve cehennem ateşine karşı) bir kalkan- dır. O halde oruç tutan edepsizlik ve zorbalık yapmasın. Biri kendisine sataşır ve dalaşır- sa, iki kere : 'Ben oruçluyum' desin. Varlığını kudret elinde tutan Zal'a and olsun ki, oruçtu- nun ağızındaki koku, Allah Teala katında miskten daha hoştur."⁽¹⁰¹⁾ Şu halde oruç tu- tan bedenini de tüm organlarını da günahlardan ve kötülüklerden koru- mak zorundadır. Aksi halde akşama kadar aç ve susuz bırakılan bir hay- vanla onun arasında fazla bir fark kalmaz. Oruç fertlerin ahlâkı üzerinde derin ve devamlı tesirler bırakır. Onları terbiye eder, edeplendirir, huylarını düzeltir, ahlâklarını güzelleştirir, irâdesine hâkim olmasını, nefesine gâlip gelmesini sağlar. Nefs, aç bırakılınca, sahibine tâbi olur, onu takip eder. Yani oruç sayesinde nefis aklın isteğine uyar. Oruç cemiyet baki- mindan da önem taşır. Aç ve susuz kalan zengin ve varlıklı kişiler, fakir fukarayı hatırlayıp ihtiyaçlarını gidermelerini sağlar. Oruç tüke- tim mallarına olan talebı azaltır. Tasarrufu teşvik eder. Bu suretle ihtiyaç maddelerinin fiyatları kısmen düşer; kıtlık, yokluk ve darlık yerini bollu- ğa ve varlığa bırakır. Böylece yoksul ile varlıklılar arasındaki uçurum kü- çülür, aralarındaki kin, nefret ve hased sevgiye, yardımlaşmaya ve da- yanaşmaya dönüşür. İki tabaka arasında bir kaynaşma ve birleşme hasıl olur. Böylece sınıf kavgaları önlenir, cemiyete huzur ve sükun gelir. Oruç, aç kalan zenginlerin, filen fakirlerin hâliyle hallenmelerini, onları anla- malarını ve dertlerine derman olmalarını temin eder.

¹⁰¹⁾ Gazall, İhya, 1, 242.

c) Bir kısmını da ihtiyar olarak karşılığına sadece Allah'tan bekleyerek elden çıkarırlar. Birincisi zekât, ikincisi fitra, üçüncüsü teberru ve sadakadır.

Sadakadan maksat dilencilere yapılan tasadduk değildir. Zekât ve fitreden harîf olmak üzere eli geniş, durumu müsait olanların ihtiyaç sahiplerine, sıkışık durumda bulunanlara yaptıkları aynı ve nakdî yardım ve teberrudur.

H. Peygamber : "Yarım hurma vermek suretiyle de olsa, cehennem ateşinden kendinizi koruyun, bunu da bulamayan talî sözle kendini ateşten korusun"⁽¹⁰⁷⁾ buyurmuşlardır. Bu gibi hadislerde, sadece zenginler değil, gücü yeten herkes imkân ve ihtiyaç nisbetinde mali yardıma davet edilmiştir. Zekât, kulun serveti veren Allah'a karşı bir şükran borcudur. Zekâtı vermek velî-nîmet olan Allah'a teşekkür, vermemek de nankörlük sayılır. Şükür serveti artırır, nankörlük ise eksiltir.

Zekât, insandaki hasislik, pintilik ve cimrilik gibi kötü huyları gidererek yerlerine cömertlik, iyilik, yardım ve hayırseverlik gibi güzel huyları ikâme eder. Eli sıkı insanı eli açık; tamahkâr kişiyi cömert yapar. İnsanı vermeye ve iyilik yapmaya alıştıır. Karşılıksız vermek ve cömert olmak Allah'ın, karşılık beklemek ve cimrilik nefsin sıfatıdır. Zekât veren bir kişi nefsin sıfatından uzaklaşır, Allah'ın sıfatına yaklaşıp yaklaşma en sonunda "Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanma" derecesine yükselir. Böylece yüksek bir ahlâk sahibi olur. Maddeye mahkûm olmaz, tersine ona hâkim olur, menfaatinin uşağı, servetin hizmetkârı, malın kölesi ve dünyalığın esiri olmaktan kurtulur. Manevî ve ruhî hürriyete ve istiklâl kavuşur, iyi ve güçlü bir şahsiyet kazanır, menfaatperest olmaktan kurtulup hakperest olur. Basit menfaatlar karşısında eğilip bükülmez.

Zekât, insandaki merhamet duygusunu geliştirir, şefkat meylini artırır, hayır işleme zihniyetini pekleştirir. Gönül zenginliği kazandırır. İnsanı inceltir ve yumuşatır. Sert ve katı olmasına engel olur.

Diğer taraftan zekat vasıtası ile ihtiyaç ve sıkıntı içinde bulunan kimselerin zarurî ihtiyaçları karşılandığından zengin-fakir arasında bir yaklaşma ve kaynaşma hasıl olur. Yoksul kimseler varlıklı kişilere hased etmez. Bu suretle servet emniyete alınmış, mülkiyet düşmanlığının önüne geçilmiş olur. Zekâtın verilmemesi yoksullarla varlıklılar arasındaki uçurumu derinleştireceğinden bu durum, pekçok içtimai patlamalara yol açar, sınıf mücadelesine sebep olur. Bu türlü patlamalar neticesinde yağma edilen maldan fakirler de cemiyet de zarar görür. Zekât, bu çeşit patla-

107) Buhârî Rikak, 49; Müslim, Zekat 20.

malara karşı emniyet súbabı görevini yapar. Onun için hadîste : "Mallarınızı zekatta koruyunuz." buyurulmuştur. Zekât içtimai dayanışmayı ve yardımlaşmayı sağlar, fertleri yekdiğerine kenetler, birlik ve beraberlik ruhunu yerleştirir.

Zekât, görünüşte zenginın servetini noksanlaştırır, gerçekte ise malın artmasını ve bereketlenmesini sağlar. Fakirlere satınalma gücü kazandırdığı için pazarların hareketlenmesine ve alışverişin canlanmasına sebep olur. Bir yandan servetin âdil şekilde paylaşılmasını, diğer yandan servetin güven ortamında çoğalmasını temin eder.

Bir müslüman nisab miktarı olan servetinin belli bir kısmını her sene zekât olarak vermek zorunda olduğundan malını zekata yedirmeyecek, servetini stok yapmayacak; aksine onu nemâlandırmak mecburiyetinde kalacak, parasını âtil durumda tutmayacaktır.

Meşru ve helâl yoldan zarurî ihtiyaçlarını gideren yoksul ve düşkünler zekât sayesinde hırsızlık, dolandırıcılık, adam çarpma, gasp gibi kötü huylar edinmez, gayrimeşru yollardan ihtiyaçlarını giderme zorunda kalmazlar. Bu bakımdan zekât hem ferdî hem de içtimai ahlâkî faziletleri muhafaza eder.

Zekât almaktan çok, vermek makbûldür. Bunun için "Veren el alan elden hayırlıdır" denilmiştir. Bundan dolayı daha hayırlı durumda bulunmak isteyen kimseler çalışıp kazanacaklar, veren el derecesine yükselceklerdir. Bu sebeple zekât, fukarayı âtil ve miskin vaziyette bırakmaz, onlara çalışma ve kazanma şevki verir.

İslâm cemiyeti bir aile gibidir. Fakir fukara bu ailenin işçileri ve bakıma muhtaç ferdleri, zenginler de bu ailenin geçimini sağlamakla mükellef olan mali ve iktisadî işlerin sorumluları durumundadır. Tüccar, sanayici, iş adamı, zengin ve servet sahibi olan kişiler bir yandan yoksul ve düşkünlere bakmaktan, diğer yandan kamu hizmetlerinin yürütülmesi için gerekli malî kaynağı temin etmekten mes'uldür.

Zekât bir çeşit sosyal sigortadır. Yoksul ve düşkün durumda bulunan kimseler bu sigortadan tabii olarak istifâde ederler.⁽¹⁰⁸⁾

108) Gazalî, İhya, 1. 215; Şah Veliyyullah, 497; Yunus Vehbî Yavuz, İslâm'da Zekât Müessesesi, İstanbul, 1983, 40-117.

Hac

Hac, hem bedenî, hem malî bir ibâdet olduğundan, namaz ve oruç gibi bedenî ve zekât gibi malî ibâdetlerdeki hikmet ve faydaların hepsi onda toplanmıştır. Malî, bedenî bu vasıta ile temizlemek hedef alınmıştır. Hadiste : "Kim kötü işlerden ve Allah'a karşı gelmekten sakınarak hac yaparsa, günahlardan annarak anasından doğduğu günde olduğu gibi pâk hale gelir" buyurulmuştur. Hacc-ı Mebrûr, yani gayesine uygun olarak yapılan makbul ve müteber hac insanı maddî ve manevî kirlere arındırır, kalbini saflaştırarak çevreyi aydınlatan bir meş'ale hâline getirir.

Beş vakit namaz, cuma ve bayram namazlarında olduğu gibi hac da ferdî değil, kolektif bir ibadettir. Beş vakit namaz günlük; cuma namazı haftalık; hac ise yıllık bir kongre gibidir. İlki umûmî, ikincisi yarı umûmî, üçüncüsü hususî bir kongredir. Tabanda herkesin iştirakiyle yapılan toplantılar, yılda bir kere katılan temsilcilerin iştirakiyle hac toplantısında son bulur. Yıllık bilanço böylece bağlanır. Beş vakit namazda mahallî olarak, cuma namazlarında daha geniş olarak konuşulan İslâmın meseleleri, hacda bütün dünya müslümanlarının katılmasıyla azami derecede geniş olarak görüşülür, tartışılır, karara bağlanır. Kolay kolay bir araya gelmeleri mümkün olmayan dünya müslümanlarının temsilcileri, tarihi çok önceden tesbit edilmiş, geciktirilmesi veya öne alınması mümkün olmayan bir zamanda muntazam bir şekilde yılda bir kere bir araya gelir, memleketlerinden haberler getirir, gelişmeleri anlatır, dert ve meselelerini dile getirir, karşılıklı danışmalarda bulunur, mümkünse ortak kararlar alır, bir sonraki senede bunu kontrol edip değerlendirirler. Hacda sadece dini meseleler değil, politik, diplomatik, sosyal, iktisadî, ticarî, ilmî ve fikrî meseleler de konuşulur. Bu sayede İslâm cemiyeti, gayr-ı müslimler karşısında dayanışma halinde bulunan kenetlenmiş ve kaynaşmış bir kütle haline gelir. Bu tarzdaki bir birlik ve beraberlikten kuvvet ve kudret doğar.

Hac, ferdî şuurun asgarî seviyeye inip mâ'şerî ve içtimâî şuurun azami hadde ulaştığı bir ibâdet şeklidir. Hacda meydana gelen içtimâî heyecan ve galeyân seline kendilerini kaptıran ferdler, cismânî varlıklarından sıyrılarak toplum içinde erirler. Ferd olarak fânî, cemiyet olarak bâkî olurlar. Cemiyete faydalı olmak için gönüllü olarak her türlü fedakarlığa katlanırlar, gerektiğinde bu uğurda seve seve canlarını da feda ederler. Çünkü bu cemiyette toplum için yok olmak, en şerefli bir varoluştur. Bu sebeple haccin maksadını bilen, hikmetlerini kavrayan ve tam olarak bunun şuuruna varan kimseler mutlaka daha fazla diğergâm ve hayırsıver olurlar. Bu hususları Hz. Peygamberin ifâ ettiği Veda Haccında görmek mümkündür.

Hac dinî, siyasî ve içtimâî bir toplantı yeri olduğundan, Kâbe ve çevresi bir emniyet ve dokunulmazlık bölgesi haline getirilmiştir. Hak Teala : "Biz Kâbeyi toplantı yeri ve emniyet bölgesi kıldık. "(109) buyurmuştur. Buraya "Mescid-i Haram" ve "Harem-i Şerif" denilmesi, dokunulmazlığı olduğu içindir. Başka yerlerde yapılması câiz olan bazı şeylerin burada yapılmasının yasak olması, meselâ burada avlanmanın câiz olmayışı cana ve canlıya saygı göstermenin, ilk yaratılış hali üzere olmanın, her türlü husumetin, düşmanlığın ve saldırganlığın sona erdirilmesinin, birbirine zarar ziyan vermeden herkesin güven ve dostluk içinde yaşamalarının, inanç, düşünce ve görüşlerini açıkça ifâde etmelerinin, korku ve kaygı halinin son bulup emniyet ve huzur vaziyetinin hâkim olmasının bir remzidir.

Kâbe, Allah Teala'ya ibâdet edilmek üzere yeryüzünde inşa edilmiş bulunan ilk mabeddür. Gerçi Allah mekândan münezzehtir, eva de muhtaç değildir, ama yine de Kâbe'ye Beytullah (Allah'ın evi) denilmiştir. Burada Kâbe'nin Allah'a izâfe ve nispet edilmesi, O'nun şeref ve ehemmiyetini göstermek içindir. Kâbe, aslında bir semboldür. Kâbe'den ziyade onun temsil ettiği ve anlatmak istediği mana önemlidir. Kâbe'ye tazim ve hürmet, onun sahibine tazim ve hürmet manasına gelir.

Umumiyetle şu maddi alemde halk her şeyi cismânî olarak anladığından ve ekseriya insan zihnî zaman ve mekândan mücerred olan ezeli ve ebedi hakikatleri başka türlü de anlamadığından, Hak Teala kendisine ibâdet etmek isteyenlerin "Evim" dediği Kâbe'ye yönelmelerini, burasını Kible bilmelerini emretmiştir. Yoksa "Nereye yönelerseniz yönelin Allah'ın vechi oradadır" (110) mealindeki ayetin de ifâde ettiği gibi Allah her yerde hazır ve nazirdir.

Kâbe'yi ziyaret ve hac en eski dindarlardan ve peygamberlerden günümüze kadar sürüp gelmiş olan bir ibâdet şekli ve her zaman samimî bir şekilde bağlı kalınan güzel bir hatıradır. Hanîflik denilen bu tatlı hatırayı yaşatmak, bugünü düne bağlaması bakımından son derece önemlidir. Her türlü menfaattan ve ihtirastan sıyrılarak kayıtsız ve şartsız Allah'a teslim olan ve samimî bir fedakârlığın en güzel numûnesi bulunan Hz. İbrahim'le Hz. İsmail'in aziz hatıralarını barındıran bölgenin, buna ilâveten İslâm'ın doğduğu ve yayıldığı yerlerin, son peygamber Hz. Muhammed'le arkadaşlarının faaliyet gösterdikleri sahaların inananlar tarafından ziyaret edilmesi gönül dünyasına çok şeyler kazandırır. "Mekânın şerefi mekinlerdir." Bir yer değerini orada ikamet edenlerden alır.

109) Bakara, 125.

110) Bakara 115, 117.

Yoksa haddizatında dünyanın her yeri birdir. Mekke ile Medine gibi mübarek yerlere ulviyet ve ruhanîyet bahşeden, buralarda yaşamış ve yüce bir davanın mücadelesini vermiş bulunan ulu peygamberlerle onların sadık dostlarıdır. Bu büyükler sayesinde bu kutlu topraklar buram buram ruhânîyet, burcu burcu maneviyât kokmaktadır. İnsanı Hakk'a erdiren amillerden biri de bu kokunun esrârengiz câzibesidir. Bu nefha ve rayiha, gerçek dindarları mest ederek onları süflî âlemden, ulvî aleme doğru yükseltir. Dünyanın en uzak bir yerinde olsa bu rayihayı koklayanlar o mübarek beldeyi ziyaret etmeden yapamazlar. Yunus'un ifadesiyle kara donlu Beytullah'ı görmek, etrafında dönmek için her zahmete katlanırlar.

Hac eşitliği en güzel şekilde sembolize eder, aynı giysiler ve ihram içinde aynı hareketleri yapan, aynı yeri tavaf eden, aynı yerde Vakfe'ye duran müslümanlar hem görünüş ve davranış, hem de inanış, duyuş ve düşünüş itibarıyla birlik ve beraberlik gösterirler, yekvücut hale gelirler. Ferdî ruh ve şuur silinir, ma'şerî ve içtimâî ruh ve şuur hepsini hakimiye-ti altına alır. Artık çok bedenlerde bir tek ruh ve şuur vardır. Rengi, dili, ırkı, makamı, tahsili ve mal varlığı ne olursa olsun, aynı muameleye tabi tutulurlar. Zira burada tüm imtiyazlar kaldırılmıştır. Hz. Peygamber ilk defa Veda Hutbesinde şahsi ve zümrevî imtiyazları burada kaldırmıştır. Nasıl ahirette imtiyaz olmayacaksa o şekilde burada da imtiyaz yoktur, Kefen gibi beyaz ihram bu eşitliği sembolize etmektedir.

Umumiyetle hac ibadeti ahiretteki haşr ve neşre benzetilir.⁽¹¹¹⁾ Ya-lınayak baş açık Kâ'be'de Allah'ın huzuruna çıkmak, ahiretteki ilâhî hu-zura varmakla mukayese edilir. İbn Haldun hacda dikişsiz elbise giyme-yi ve bir çok dünyevî işlerden men olunmayı, dünyadan alakayı kesip, her türlü mal ve mülkiyet iddiasını terk ederek tam bir fakr ve ihtiyaç hâli ile Allah'a yönelmenin ve O'nun dergâhına sığınmanın remzi şeklinde an-lamaktadır.⁽¹¹²⁾ Bir insanın, medeniyetin getirdiği sunî şeylerden sıyrıl-larak başlangıçtaki hayata, ilk fitrata ve en önceki hale dönmesi, insan elinin eseri olan herşeye bu noktadan bakıp onları yeni baştan değer-lendirmesi tarihten ve cemiyet hayatından gelen âdet ve alışkanlıklardan uzak kalarak gerçekçi ve tabii bir düşünce tarzına ulaşmasına imkân ver-mesi bakımından gayet manidardır. Kulun Mevlâsına dönüşünü temin eden bir başka husustur. Bu vaziyet insana "Dünyaya, hiç bir şeye sâ-hip olmaksızın çıplak olarak geldim, dünyadan yine öyle gideceğim, o halde doğumla ölüm arasında sahip olacağım maddî şeylere hırs ve ta-mahla bağlı olmam, bu yolda zulmetmem, haksızlık yapmam ve ahlâk ka-

111) Bkz. Fenari, Fusulu'l-Bedayi, İstanbul, 1298. s.377.

112) Mukaddime, İstanbul, 1983, 11, 958.

idelerine aykırı davranmam benim için son derece zararlıdır" kanaatini verir.

Hacda toplu olarak yapılan samimi dualar, o kadar saf ve güçlüdür ki, derhal semaların kapılarına çıkıp onları açar, bahar yağmuru gibi bu-radan müminlerin kalblerine ilâhî rahmet yağar. Bu sebeple burada güç-süz, çaresiz ve zavallı kalıp öfkesinden kahrolan şeytan hiç bir zaman ve yerde bu kadar çok zor durumda kalmaz. Uğraşa didine işlettiği gü-nahlardan insanların arındıklarını ve manen güçlenip kendisine karşı mu-kavemet gösterecek bir kıvama geldiklerini gören iblis, gayzından kendi kendini yer bitirir. Başka yerlerde ve zamanlarda şeytanın elinde oyun-cak olan insanların elinde, burada şeytan oyuncak hale gelir. Hayır duy-guları azamî derecede çoğalıp şer duyguları asgarî miktara indiğinden şeytan âciz bir durumda kalır. Yenik düşen şeytan burada taşlanır. Baş-ı ezilir, ondan intikam alınır. Bu durum karşısında şeytanın elinden çatla-maktan ve patlamaktan başka bir şey gelmez.

Büyük ölçüde taabbudî bir ibâdet olan haccın menâsik ve merasi-mindeki hikmetler konusunda süfler dikkate değer görüşler ileri sürmüşlerdir.

"Evvelâ câr, sonra dâr" anlayışına sahip olan hacı adayı "Allah'ın Evi"ni ziyaretten maksadın ev değil, Allah olduğunu idrak eder, Allah'ı ziyaret için yola çıkmasını, bütün mallarını, evini barkını, çocuğunu çocuğunu terkedip ülkesinden uzaklaşmasını, dünyadan tecerrüd ederek Allah'ın didârına ermek için harekete geçme şeklinde değerlendirir. Kalbinde, Hakk'a ermenin hasretini ve iştiağını duyar. Bu uğurda yanar tutuşur, mikât yerine varıp ihram giymeyi, öldüğü zaman giyeceği kefen olarak anlar, "Lebbeyk" diye telbiye getirirken, "Allah'ım, bize çağırдын davetine icâbet edip huzuruna geldik. emir ve ferman senindir, biz istediğini yapmaya hazır kullarınız", şeklin-de düşünerek, sur'a üflendikten sonra mahşer günü Arasat'ta toplanacak insanlarla, arefe günü Arafât'ta toplanan insanlar arasında bir mü-nasebet görür. Kurban keserken "Nefsîmî bir hayvan yerine koyup bo-ğazladım, artık bundan böyle nefsim ölmüştür. Yani tesirsiz hale gelmiş ve istediğini yaptıramaz olmuştur. Bende hâkim olan aklı selim ve ru-hun irâdesidir. O sebeple artık kötü şeyler söylemem ve yapmam söz konusu değildir" diye düşünür. Şeytan taşlamak için eliyle attığı taşları, içinden çıkıp fırlayan kötü duygu ve düşüncelerin remzi olarak görür. Şey-tanı taşlarken kendisinde mevcut olan nefsanîyeti ve enânîyeti taşıladığı-na, süflî duygularını ezdiğine inanır. Kötü duygu ve düşüncelerden ar-nıp tertemiz hale geldikten sonra Kâbe'yi tavaf etmesini, arşın etrafını tavaf eden meleklerle benzetir. Arı ve duru hale gelen ruhlar yücele yü-

cele en sonunda meleklerle onlarla, en yüksek makam olan Arş çevresini tavaf eden melekler arasında fark kalmaz. "Hacer-i Esved'i" öpüp Kâbe'nin örtüsüne ve Mültezem'e yapışırken: "Allah'ım; Hacer-i Esved senin yeryüzündeki sağ elin hükmündedir, bir daha emrinden çıkmamak üzere sana biat ediyorum. ahdime vefa göstereceğime söz veriyorum" diye düşünür. Merve'de mü-rüvvet sahibi iyi bir adam, Safâ'da temiz ve saf bir insan olmanın lüzumu hatırlar. Vakfe'de dinin inceliklerine aşına ve ilâhî sırlara vâkıf ol-maya çalışır.

Gerçekten hac, dünya müslümanlarının birlik ve beraberliğini, kuvvet ve kararlılığını sembolize etmesi bakımından dikkate değer bir vakıadır, bir birlik nümâyişidir.

Allah'ın evi (Beytullah) ikidir. Biri Kâbe, diğeri kalb. İlki mecazî, ikincisi hakikî olduğundan, en azından ilki kadar ikincisine de hürmet etmek ve ihtimam göstermek icap eder. Bu cihetle de hac İslâm'daki insanlık anlayışının ve üniversalitenin en güzel ifâdesidir. O halde gönül yıkmak Kâbe'ye saygısızlık gibidir. İnsan kalbine saygısızlık arşa saygısızlığa benzer, zira kalb Allah'ın nazargâhıdır. Yunus'un dediği gibi:

Ak sakallı bir koca, hiç bilemez ki hal nice,
Emek vermesin hacca, bir gönül yıkar ise.

Kötü huylar ve çirkin alışkanlıklarla haccin yolunu tutan bir kimse, bu türlü huy ve alışkanlıklarını terkedip günah kirinden yunmuş ve yıkanmış bir halde evine dönemezse, o gerçek anlamda haccetmiş değildir, yaptığı hac sürüdür. Nitekim bir hadiste "Ahir zaman olunca devlet adamları seyahat, zenginler ticaret, fakirler dîlenmek ve ham sofular da gösteriş için hac yaparlar" (113) buyurulmuştur.

Bu çeşit hac dinin dünya için istismar ve âlet edilmesinden başka bir şey değildir. Halbuki asıl olan dünyanın ve malın dinî ve ahlâkî maksatlar için kullanılması, insanî gayeler için harcanmasıdır.

Attar'ın Tezkiretül-Evliyâ'da (bkz:s 132) anlattığına göre müridin biri Bişr Hafî'ye :

"Bu sene tekrar hacca gitmek istiyorum, deyip ondan izin almak istemiş; ama Bişr :

Evladım burada hayır hasenat yap, yoksullara, dîşkünlere, yetimlere ve dullara bak; deyip ona izin vermemiş, lâkin mürit fırsatını buldukça arzusunu tekrarlayıp şeyhten izin koparmak için uğraşmış durmuş, en sonunda şeyh ona demiş ki :

Yavrum! Sen bu malı meşrû ve helâl yoldan kazanmadığından, onu münâsîp ve lâik olmayan bir şekilde harcamadan canın rahat etmeyecektir, haydi istediğin yere git! "

113) Gazzâlî, İhyâ, 1. 269.

Kurban

Hemen bütün semavî dinlerde kurban kesmek, insanı Allah'a yaklaştıran ve ulaştıran bir ibâdet sayılmıştır. Zaten kurban "kurbet" yani Allah'a yakınlık manasına gelmektedir. Hz. Adem'in iki oğlunun kurban kesmelerinin Kur'an'da söz konusu edilmesi⁽¹¹⁴⁾ bu işin ne kadar eskilerden beri gittiğini gösterir. İslâm'daki kurban kesme ibadetinin Hz. İbrahim ve İsmail ile yakın ilgisi vardır. Hz. İbrahim rüyada Hz. İsmail'i kurban ederken görmüş, bu rüyaya uyarak oğlunu kurban edeceği sırada Allah'ın Hz. İsmail'i yakın ilgisi vardır. Hz. İsmail'in hayatı bağışlanmıştı. Çok eski zamandan beri sürüp gelen kurban kesme, hatta insanların kurban etme inancı Hz. Peygamberin zamanına kadar devam etmiş, Abdülmuttalip, oğlu Hz. Peygamberin pederi Abdullah'ı kurban etmeye teşebbüs etmişti. Bundan dolayı Resulullah "Ben iki kurbanlığın çocuğuyum", buyurmuştur.⁽¹¹⁵⁾

Tâ Hz. Adem zamanından günümüze kadar devam eden kurban kesme ibadetinden bahseden fakihler, "Bundan maksat kan akıtmaktır", (İrâke-i dem) demişlerdir. Maksadı açık olarak ifade etmeyen "kan dökme" tabiri esas itibarıyla doğru olsa bile önemli olan kan akıtmadaki illetin ve hikmetin ne olduğu hususudur. Kurban kesmenin sünnetteki şekline baktığımızda, bir yönüyle taabbudî olan kurban kesmede bir takım içtimâî sırlar ve faydalar bulunduğu ayân beyân ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, kurban kesmenin manası ve maksadı aklın kavranmaz' demek doğru değildir. Zira kurban taabbudî olmaktan çok talilî bir ibâdet-tir. Kurban kesmekle sadece nisap miktarı mala sahip olan zenginlerin ve orta tabakanın mükellef oluşu, kesilen kurbanların hastalıklı, sakat, kör, topal ve arık olmasının istenmesi ve etiyle ilgili işlemler, göstermektedir ki kurban kesme emriyle birtakım manevî ve sosyal maksatlara ulaşmak hedef alınmıştır. Şayet esas maksat kan akıtmak olsaydı kör, topal, sakat ve arık hayvanlarla da bu maksadın hasıl olması icap ederdi. Diğer taraftan maksat fakir fukaraya et yedirmek olsaydı semiz ama sakat hayvanların kurban edilmelerinin caiz olması gerekirdi. Biri ruhi ve dinî, diğeri sosyal iki hedefi bulunan kurban kesme ibadetinde sadece bir maksadın gerçekleştirilmesi kâfi değildir.

Bir kere kurban kesmekle dinin emrine uyulmakta, çok eskilere dayanan dinî bir ananenin icabı yerine getirilmekte, faydalı bir âdet yaşatıl-

114) Maide, 27.

115) Saffat, 102, 107.

116) Aclûnî, 1. 199.

makta ve Allah yolunda kusursuz, önemli ve değerli bir mal feda edilmektedir. Böylece insanlar Allah'ın emrine uyma ve cömert olma alışkanlığı kazanmaktadır. Kurban, can da dahil olmak üzere inanmış bir kimsenin bütün varlığını Allah yolunda feda etmeye hazır olduğunun bir remzidir. Malını kurban eden bir insan gerektiğinde canını cihadda ve Allah yolunda kurban edecektir. Diğer taraftan kurban, insanın nefsanî arzularını ve süflî duygularını boğazladığının da bir işaretidir. Kurban kesen bir kimse artık yüksek duygulara ve ulvî düşüncelere sahip olacak, aşağı, âdî ve bayağı duygu ve düşüncelere tenezzül etmeyecektir. İnsan olarak düşmeyecek, yücelecek; gerilemeyecek ilerleyecektir. Herkesin kendi kurbanını bizzat kesmesi ruh metânetini muhafaza etmek içindir.

Kurban kesmek içtimâî ve iktisadî bakımdan da önemlidir. Hadise göre kurban kesenler, eti üçe ayırarak bir bölümünü yer, bir bölümünü yedirir, bir bölümünü saklarlar.⁽¹¹⁷⁾ Bir insan kurban kestiği gün fakir fukarayı, eşi dostu dâvet ederek et yer ve yedirir. Geri kalan kısmın bir bölümünü yoksullara verir, bir bölümünü de saklar. Kur'an'da kurban etini "Ye yiniz ve yediriniz"⁽¹¹⁸⁾ buyurulmuştur. Allah rızası için kesilen kurbandan, muhtaç ve fakirler varken, onlara pay ayrılmaksızın etin kıyma ve kavurma yapıp çömleğe konulması veya et olarak muhafaza edilmesi uygun değildir. Hz. Peygamber zamanında bir ara böyle yapıldığı için Resulullah : "Kurban etini üç günden fazla saklamak caiz değildir" diyerek kurban etinin en fazla üç gün saklanabileceğini belirtmiş, etlerin daha fazla zaman saklanması yasaklayarak fakir fukaraya intikalini temin etmiş, ama daha sonra kurban etinin nasıl tüketileceğini ashabına iyice kavratınca, bu yasağı kaldırmıştır. Bundan da anlaşılır ki, kurban kesmenin maksatlarından biri de yoksulların evlerine etin girmesini ve tencerelerinde et yemeğinin pişmesini temin etmektir. Kurbanı "etlik"ten ayıran husus da budur. Ramazan Bayramında fitır sadakası, Kurban Bayramında etle günlük rızık temin etme kaygısından kurtarılan fukaranın, bir neşe ve sevinme günü olan bayramlara gerçekten ve gönülden katılmaları sağlanır. Allah rızası ve fukaraya et ikramı şartları yerine getirilirse, bundan sonra kurban etinden çoluk çocuğun yediği kısım için de insan sevap alır. Bu gibi sebepler ve mesnetler dikkate alınacak olursa, hacda olduğu gibi kesilen kurbanların toprağa gömülmesi, -bilhassa milyonlarca müslümanın yeterince beslenemediği ve uzun süre hiç et yüzü görmediği bir zamanda- kurban ibadetinin maksadı ile bağdaşmamaktadır. Kurban kesmek vacip veya sünnettir.⁽¹¹⁹⁾ Halbuki kurban etini zayi ve israf etmek haramdır. Onun

117) Buharî, El-Edahi 16; Müslim El-Edahi, 5.

118) Hac, 28, 38.

119) Hac, 37.

için hacda kesilen kurbanların ziyanını ve israfını önleyen tedbirlerin alınması şarttır.

Kurban Bayramı sebebiyle milyonlarca hayvanın boğazlandığını ve geniş çapta mal varlığına kıyıldığını ileri sürüp kurban kesmenin iktisadî bakımdan sakıncalı olduğundan söz edenler bulunmaktadır. Ancak kesilen kurbanların tırnaklarına varıncaya kadar hiç bir şeylerini zayi etmemek pekâlâ mümkündür. Ekseriya böyle de olmaktadır. Ayrıca kurbanların kesildiği ayda kasapların kestikleri hayvanların sayılarında bir azalma olmaktadır. Zenginler her zaman et yediklerinden, kurban kesimi suretiyle et tüketiminde meydana gelen artış, daha ziyade ya hiç et yüzü görmeyen fakara ve yeterince et yiyemeyen orta tabaka lehinde olmaktadır. Zaten meselenin sosyal adalet cephesi de budur. Bu iddia genellikle her zaman et yeme imkanına sahip olan kimseler tarafından ileri sürülmektedir. Şayet bunlar da senede ancak Kurban Bayramlarında doya doya et yiyebilen dar gelirli tabakadan olsalardı veya onların dert ve ızdıraplarına yabancı olmamış bulunsalardı böyle bir iddiaları olmazdı.

Ayrıca kurban kesme ananesinin besiciliği teşvik ettiği, işsizlere iş sahası açtığı, pazarlara hareket getirdiği, zenginlere kurban satan fakirlerin ve orta hallilerin durumlarının iyileştiği de bir gerçektir.

Kurbanın manevî, ruhî, ahlâkî, içtimâî ve hatta iktisadî faydaları sebebiyle Kurban Bayramı günleri dışında nezir kurbanlarının kesilmesi de meşru görülmüştür. Bir kimse sırf Allah rızası için veya bir işin görülmesi maksadıyla kurban kesmeyi adarsa sevap kazanır. Ancak bu maksatla kesilen kurbanın etinden kendisi, usul ve furûu faydalanamaz.

Tekbir getirilerek kurban kesenlerle hacılar arasında bir benzerlik vardır. Mekkeye gidemeyenler, bu suretle hacıların ulvî hissiyatına iştirak etmiş olurlar, aynı hayatın bir örneğini yaşarlar.

Kur'an : "Allah'a ulaşan kurbanların etleri ve kanları değil, O'na olan saygınızdır." diyor.⁽¹²⁰⁾ Önemli olan sadece kan akıtmak veya et yemek veya dini bir geleneği yerine getirmek değil, Allah rızası için maksad ve hikmeti ta'hakkuk ettirecek şekilde kurban kesmektir.

Bayram

Öteden beri her toplumun ve din mensubunun bayramları olagelmıştır. Bayram neşe ve sevinç günü demektir. Belli günlerde bezenmek, süslenmek, neşelenmek ve eğlenmek suretiyle dinlenmek, sıkıntıları atarak rahatlamak, üzüntüleri bırakıp boşalmak ve bu suretle topluca hoş vakit

120) Bk: İbn Rüşd: Bidayetü'l-Müctehid, 1. 303.

geçirmek ihtiyacıdır. Bu ihtiyacı duymayan hiç bir millet yoktur. Bayram sosyal dayanışma ve barış şuurunun ferdlere kuvvetle hâkim olduğu bir gündür. Dargınların barışması, elini kana bulayanların kucaklaşması, aralarında kin ve nefret bulunan kabile, aile ve şahısların düşmanlık ve husumet duygularının sevgiye dönüşmesi, küçüklerin büyüklere saygı, büyüklerin küçüklere sevgi göstermesi, akran ve emsâlin yekdiğerine karşı dostane davranmaları, hastaların ziyaret edilmeleri, alınacak ve verilecek küçük hediyelerle çocukların gönüllerinin alınması, hisim ve akrabanın bir kere daha yeniden kaynaşması umumiyetle bugünde mümkün olur.

Bayram sevgi, saygı, dostluk, barış, birlik, beraberlik, dayanışma, kenetlenme, huzur ve istirahat günüdür. Bugünde yeyip için, giyinip bezenen insanlar tam bir emniyet içinde belli ölçüler içinde eğlenir ve hoşça vakit geçirirler. Bunun hem psikolojik ve hem de sosyal faydaları vardır. Resulullah Medine'ye geldiği vakit, Medine halkının cahiliye döneminden kalma iki bayramları olduğunu görünce :

— "Allah size o iki bayram yerine daha hayırlı iki bayram vermiştir, biri fitr, diğeri kurban bayramıdır" buyurdu. O günden beri kutlanan bu iki bayram müslüman milletlerin aynı zamanda millî bayramları yerine de geçmiştir. Bugün Araplar da dahil olmak üzere hiç bir müslüman milletin, bu iki bayramdan daha eski kutladıkları millî bayramları yoktur. Hiç bir müslüman millet bu iki bayramı kutladığı kadar başka bir bayramı candan kutlamış değildir. Bu yüzden dini bayramların millet hayatı üzerindeki tesirleri, millî bayramlardan daha derin ve daha süreklidir.

Bu iki bayram mutlak ve halis ibadet günü olmadığı gibi katıksız eğlenme ve oynama günü de değildir. Bu iki hususu bir arada toplayan günlerdir. Sabahleyin ezanla, salalarla, namazla, Kur'an'la, zikirle ve tekbir sesleriyle başlayan bayram; ziyafetlerle ikram ve ziyaretlerle, belli ölçüler içinde meşru oyun ve eğlencelerle devam eder. Bayramları ibadet ve taattan tecrid edip, sadece oyun, eğlence, zevk ve safa günü olarak anlamak yanlış olduğu gibi, meşru oyunlardan ve mübah eğlencelerden tecrid edip sırf bir ibadet ve taat günü olarak anlamak da hatalıdır. Çünkü insanın manevî varlığı yanında maddî varlığının da beslenmeye ihtiyacı vardır. İbadet ve taatlarla ruh, ve kalb gibi manevî varlığımız tatmin edilmediği gibi, çeşitli ikram ve ziyafetlerle, belli ölçüler içinde yapılan meşru oyun ve eğlencelerle de maddî varlığımız tatmin edilmiş olur.

Meşru sınırlar içinde yapılan oyun ve eğlence, bayramların özünde mevcuttur. Nitekim, Resulullah (s.a.v.) Efendimiz, bir bayram günü Habeşliler tarafından oynanan kalkan ve mızrak oyununu Hz. Aişe ile bir-

likte seyretmiş; yine Hz. Aişe'nin hane-i saadette muganniye kızlara bazı ezgiler söyletmesine ses çıkarmamıştır. (121)

Ancak, unutmamak gerekir ki, her şeyin ifratı gibi, oyun ve eğlencenin de ifratı iyi değildir. Esasen dinimiz içki, kumar gibi insanların kötü yola düşmelerine sebep olan eğlenceleri yasaklamıştır. Bu sebeple oyun ve eğlence konusunda ölçülü hareket etmek, meşruiyet ve cevaz sınırlarına dikkatle riayet etmek gerekir.

121) Buhari, İydeyn, 2/3; Müslim İydeyn, 4.